
Syvälouetus

Veli-Matti Rautio

Vanhalla tavalla uutta ensimmäisen maailmansodan taustoista

Christopher Clark: *Die Schlafwandler. Wie Europa in den Ersten Weltkrieg zog. Deutsche Verlags-Anstalt 2014. 895 s. ISBN 978-3-421-04359-7.*

Ensimmäisen maailmasodan syttymisen vuosi-päivä tuotti varsinaisen tulvan sotaa käsittelevää tutkimuskirjallisuutta.¹ Tästä runsaasta tarjon-nasta on yllättäen eniten huomiota osakseen saanut Christopher Clarkin vuonna 2012 ilmestynyt *The Sleepwalker: How Europe Went to War in 1914*, jonka saksankielistä versiota tässä esitel-lään. Kirjan suosiosta Saksassa kertoo se, että nyt arvioitava painos on neljästoista uusintapai-nos vuonna 2013 ilmestyneestä ensimmäisestä painoksesta. Leikkimielisesti voikin todeta, että jos Saksassa jaettaisiin Suomen tapaan Tieto-Saksa-palkinto, niin sen olisi viime vuonna saa-nut mitä suurimmalla todennäköisyydellä ulko-maalaisuudestaan huolimatta Christopher Clark.

FT Veli-Matti Rautio on väitellyt yleisestä historiasta Tampereen yliopistossa. Sähköposti: rautveli@gmail.com.

Kirjan kirjoittaja Sir Christopher Clark on Australiassa syntynyt (1960) Cambridgen yli-opiston (ST Catharine's College) Euroopan uu-demman ajan historian professori, joka on jo ai-kaisemmassa tuotannossaan erikoistunut Sak-san ja erityisesti Preussin historiaan.² Sir-liitteen hän sai etunimensä eteen viime vuonna, kun hänet aateloitiin ulkoministeriön aloitteesta Saksan ja Ison-Britannian keskinäisten suhteiden edistämisestä. Hän on myös vuodesta 2010 ollut Britannian akatemian jäsen.

Yllätyksenä Clarkin kirjan saamaa huomiota voidaan pitää siitä syystä, että metodisesti ja esi-tystavaltaan kirja ei edusta sen enempää histo-riantutkimuksen kuin sotahistoriankaan nyky-syyntauksia. Päinvastoin se on perinteistä poliiti-tista historiaa, voi jopa sanoa diplomatian histo-

1. Clarkin kirjan ohella muita huomioitavia tutkimuksia ovat esimerkiksi Oliver Janz, *Der Grosse Krieg*. Campus 2013; Adam Hochschild, *Der Grosse Krieg. Der Untergang des alten Europa im Ersten Weltkrieg*. Klett-Gotta 2013; Gerd Krumeich, *Juli 1914. Eine Bilanz*. Ferdinand Schöningh 2014; Jörn Leonhard, *Die Büchse der Pandora. Geschichte des Ersten Weltkrieges*. Verlag C. H. Beck 2014; Herfried Münkler, *Der Grosse Krieg. Die Welt 1914–1918*. Rowolt 2013; Ernst Piper, *Nacht über Europa. Kulturgeschichte des Ersten Weltkrieges*. Propyläen-Verlag 2013; Benjamin Zie-mann, *Gewalt im Ersten Weltkrieg*. Klartext 2013.

2. Christopher Clark, *Iron Kingdom. The Rise and Fall of Prussia, 1600–1947*. Allen Lane 2006 (ilmestynyt Saksassa nimellä: *Preussen. Aufstieg und Niedergang 1600–1917*. Pantheon 2008). Christopher Clark, *Kaiser Wilhelm II. Life and Power*. Pearson Education Limited 2000 (ilmestynyt Saksassa nimellä: *Wilhelm II. Die Herrschaft des letzten deutschen Kaisers*. Pantheon 2008).

riaa. Kuvaavaa kirjan lähestymistavalle on se, että sen laajasta lähdeluettelosta ei löydy esimerkiksi Jürken Kockan sosiaalhistoriallista klassikkoteosta Saksan keisarikunnan luokkarakenteesta ensimmäisen maailmansodan aikana. Niin ikään lähdeluettelosta puuttuvat Benjamin Ziemannin uutta sotahistoriaa edustavat siviilien ja sotilaiden sotakokemuksia ensimmäisen maailmansodan ajalta käsittelevät teokset.³

Clarkin kirjan lähestymistapa ensimmäiseen maailmansotaan on myös tyystin toinen kuin Arte-televisiokanavan tuottaman ja Suomessakin nähdyn dokumentaarisen tv-elokuvan Suur sodan päiväkirjat, jossa seurataan 14 eri henkilön elämänvaiheita ensimmäisen maailmansodan aikana heidän päiväkirjamerkintöjensä pohjalta. Sama arkipäivänhistorian näkemyksiä painottava lähestymistapa aiheeseen on myös Berliinin valtion kirjastolla, jonka aloitteesta on koottu sodan arkipäivää dokumentoiva digitaalinen arkisto.⁴

Tutkimuskysymys ja kirjan rakenne

Clark etsii melkein 900 sivua käsittävässä kirjajärjälleessään vastausta kysymykseen, miten ensimmäinen maailmansota syttyi. Varsinaisen pääkysymyksensä ohella hän joutuu ikään kuin pakosta ja vastoin tahtoaan käsittelemään myös kysymyksiä: miksi sota syttyi ja kuka kantaa vastuun sen syttymisestä?

Kuten Clark kirjansa johdannossa toteaa, viime vuosikymmeninä ensimmäisen maailmansodan synnyn tutkimusta ovat hallinneet rakenteelliset selitykset: imperialismiin, nationalismiin, kilpavarustelun, liittokuntien, finanssipääoman, kansallisen kunnian ja liikekannallepanon näkökulmat. Clarkin mukaan hänen kirjansa poikkeaa tästä tutkimuksen valtavirrasta siinä, että häntä ei varsinaisesti kiinnosta se, miksi sota syttyi, vaan miten se syttyi. Toisin sanoen hän haluaa kirjassaan tutkia, millaisen päätöksentekokulttuurin seurauksena sota syttyi: ketkä so- taa käyvien maiden johdossa päätöksentekoon osallistui, millä motiiveilla ja millaisessa pää-

töksentekotilanteessa sekä millaisella informaatiolla. Hän toki myöntää, että sodan syttymisen tapa on yhteydessä sodan syttymisen syihin ja syyllisyyskysymykseen.

Kirjan nimeä *Die Schlafwandler* (The Sleepwalkers), unissakävelijät, on sivuttu myös tämän aikakauskirjan palstoilla.⁵ Kirjan nimi ei kuitenkaan ole niin yksiselitteinen ja helposti aukeava kuin ensi kuulemalta tuntuisi. Clark paljastaa nimen merkityksen vasta kirjansa viime sivuilla. En halua viedä lukijalta löytämisen ja ymmärtämisen iloa, joten en paljasta sitä tässä, mutta liian helppoja tulkintoja siitä tulisi välttää.

Clark esittää tutkimuksensa tulokset kolmessa pääluvussa. Niistä ensimmäisessä hän käsittelee Serbian ja Itävalta-Unkarin sisä- ja ulkopoliittikkaa sekä poliittista kulttuuria ennen Sarajevon laukauksia. Asiaan vihkiytymättömälle monet Clarkin luvussa esittämät tosiasiat tai tulkin- nat saattavat tulla yllätyksenä kuten esimerkiksi se, että Serbia pienestä koostaan huolimatta ei ollut heinäkuun 1914 kriisissä suurvaltapolitiikan uhri, vaan äärinationalistinen ja aggressiivinen toimija, jonka poliittista kulttuuria leimasi poliittinen väkivalta. Itävalta-Unkari taas ei välttämättä ollut niin hajanainen ja epämoderni valtioliitto, jollaisena sodan voittajat ja osittain

3. Jürgen Kocka, *Klassengesellschaft im Krieg. Deutsche Sozialgeschichte 1914–1918*. Vandenhoeck & Ruprecht 1973; Benjamin Ziemann, *Front und Heimat. Ländliche Kriegserfahrung in Südlichen Bayern 1914–1924*. Klartext Verlag 1997; Benjamin Ziemann & Bernd Ulrich (toim.) *German Soldiers in the Great War*. Pen & Sword 2010. Suomen osalta sotahistorian nykysuuntausta kuvaavat hyvin esimerkiksi Ville Kivimäen ja Erkkä Pehkosen teokset. Ks. Ville Kivimäki, *Murtuneet Mielet. Taistelu suomalaisotilaiden hermoista 1939–1945*. Wsoy 2013; Erkkä Pehkonen, *”Poikasi täältä jostakin”. Jatkosodan tunteelliset sotilaat ja heidän kerrontansa kirjeenvaihdossa*. Jyväskylä Studies in Humanities 2013.

4. 14 – Tagebücher des Ersten Weltkrieges. Doku-Drama von Jan Peter und Yury Winterberg. Deutschland/Frankreich/Kanada 2014. Arte. Europeana Collections 1914–1918, <http://www.europeana1914-1918.eu/en> (1.2.2016).

5. Jouni Matti Kuukkanen, Miksi kirjoittaa historiaa? *Historiallinen Aikakauskirja* 2 (2015), 193.

myöhempi historiantutkimus ovat sen halunneet nähdä. Ainakin itselleni oli uutta Clarkin kirjassaan kertoma tieto, jonka mukaan Itävalta-Unkarissa pohdittiin ennen ensimmäisen maailmansodan syttymistä slaavilaisten kansojen nostamista saksaa ja unkaria puhuvien väestönsien rinnalle. Merkittäväksi asian tekee se, että Sarajevossa serbinationalistien toimesta surmattu kruununperillinen Franz Ferdinand kannatti tätä suunnitelmaa.

Kirjan toisessa osassa Clark käsittelee Euroopan turvallisuuspoliittista tilannetta ennen sotaa: liittokuntien syntyä, ulkopoliittista päätöksentekoa eri maissa sekä konflikteja Balkanilla ja Marokossa. Heikoimmillaan luku on yleisesti tiedossa olevien asioiden toistamista, kuten esimerkiksi liittokuntien syntyä käsittelevä osio. Se tosin palvelee taustana Clarkin esittämälle keskeiselle sodan syttymistä koskevalle johtopäätökselle, jonka mukaan Euroopan poliittinen tilanne muuttui radikaalisti vuoden 1887 jälkeen: suurvaltojen keskinäisissä suhteissa siirryttiin moninapaisesta kaksinapaiseen järjestelmään. Yksittäisten valtioiden sijasta kansainvälisen politiikan näyttämölle tulivat sotilasliitot. Clarkin mukaan kaksinapaisen järjestelmän syntymisen jälkeen kaikki suurvaltojen konfliktit sisälsivät suursodan siemenen aina Marokon ensimmäisestä kriisistä (1905) Sarajevon laukauksiin saakka.

Parasta antia luvussa on Clarkin analyysi suurvaltojen (Iso-Britannia, Venäjä, Saksa, Ranska, Itävalta-Unkari) ulkopoliittisesta päätöksenteosta: kuka tai ketkä ulkopoliittista valtaa käyttivät, mikä rajoitti heidän vallankäyttöään, mitkä tahot osallistuivat vallankäyttöön suoraan tai epäsuorasti ja mikä oli sotilaiden osuus tässä vallankäytössä. Yksittäisenä hämmäntävänä tietona voi luvusta poimia esiin sen, että Clarkin mukaan Venäjää pidettiin yleisesti 1900-luvun alussa maana, jolla oli loistava tulevaisuus edessään. Käsitys perustui Venäjän liikkeelle nytkähtäneen teollistumisen ja valtavan väestöpotentiaalain havaitsemiseen. Kukaan ei Clarkin mu-

kaan osannut aavistaa, että tuleva sota johtaisi Venäjän luhistumiseen.

Kirjan kolmannessa osassa Clark siirtyy käsittelemään kirjansa pääkysymystä, miten sota syttyi. Hän käy yksityiskohtaisesti läpi sotaan johtaneen poliittisen päätöksenteon sodan synnyn kannalta keskeisissä valtioissa aina Sarajevon laukauksista (28.6.1914) sodan syttymiseen saakka (3.8.1914). Clark keskittyy analysoimaan sitä, kuinka ja missä tarkoituksessa päätökset liikekannallepanon aloittamisesta eri maissa tehtiin. Erityisen tarkasti hän analysoi Venäjän liikekannallepanon taustoja ja sen merkitystä kriisin kärjistymiseen. Osa voidaan nähdä myös jatkona kirjan toiselle osalle, jossa alustavasti on jo kuvattu eri maiden ulkopoliittisen päätöksenteon mekanismeja. Nyt ne ikään kuin testataan konkreettisesti tilanteessa, jossa suursodan vaara Itävalta-Unkarin Serbialle esittämän nootin (23.7.1914) seurauksena uhkaa Eurooppaa.

Osa sisältää monia ainakin maallikolle yllättäviä tietoja sodan taustoista. Esimerkiksi sen että Itävalta-Unkarin nootti oli tarkoituksella laadittu niin, ettei Serbia suvereenina valtiona voinut sitä hyväksyä. Toisaalta Serbian ei ollut mitään syytä hyväksyä nootin kaikkia vaatimuksia, koska Venäjä oli jo ennen vastauksen laatimista vakuuttanut sille, että se tulee kaikissa tilanteissa puolustamaan Serbian koskemattomuutta.

Viime vuosina ensimmäisen maailmansodan syttymistä käsittelevä tutkimus on keskittynyt selvittämään eri maiden osuutta sodan syttymiseen.⁶ Clark hyödyntää kirjassaan tätä tutkimus-

6. Clarkin kysymyksenasettelun kannalta merkittävimmät tutkimukset ovat Konrad Canis, *Von Bismarck zur Weltpolitik. Deutsche Aussenpolitik 1890 bis 1902*. Akademie Verlag 1997 ja *Bismarcks Aussenpolitik 1870 bis 1890. Aufstieg und Gefährdung*. Schöningh Ferdinand GmbH 2008. Ks. myös Niall Ferguson, *The Pity of War*. Penquin 1998; Günther Kronenbitter, *Krieg im Frieden. Der Führung der k.u.k. Armee und die Grossmachtpolitik Österreich-Ungars 1906–1914*. Oldenbourg 2003; Sean McMeekin, *The Russian Origins of the First World War*. Harvard University

ta ja vahvistaa omin tutkimuksin sen antamaa kuvaa ja ennen kaikkea esittää uskottavan kokonaistulkinnan sodan syttymisen mekaniikasta ja eri maiden osuudesta sodan syttymiseen. Sen sijaan hän ei käsittäkseni ole löytänyt uusia sensaatiomaisia lähteitä näkemyksensä tueksi, vaikka onkin kirjaa kirjoittaessaan käynyt läpi lukijaa mykistävän määrän eri lähdemateriaaleja.

Clark vastaan Fritz Fischer

Clarkin esittämä kokonaistulkinta sodan syttymisestä ja erityisesti hänen arvionsa Saksan osuudesta sodan syttymiseen on herättänyt ymmärrettävistä syistä paljon huomiota Saksassa. Liittyyhän se oleellisesti saksalaisten minäkuvaan ja käsitykseen omasta historiastaan.⁷ Aina 1960-luvulla käytyyn niin sanottuun Fischerkiistaan saakka (Länsi-)Saksassa kiistettiin Versaillesin rauhansopimuksen tulkinta, jonka mukaan Saksa ja sen liittolaiset olivat yksin syyppäitä sodan syttymiseen. Sen jälkeen vallitsevana näkemyksenä on ollut Fischerin ja tämän oppilaiden tulkinta, jonka mukaan Saksa kantaa pääsyyntä sodan syttymisestä. Fischerin tunnetun teesin mukaan se antoi Itävalta-Unkarille (5.7.1914) niin sanotun avoimen valtakirjan (*Blancoscheck*) rankaisuretkeen Serbiaa vastaan tietäen hyvin sen johtavan eurooppalaiseen suursotaan.⁸

Clark kiistää kirjassaan Saksan syyllisyyden sotaan ja erityisesti Fischerille niin tärkeän teesin Itävalta-Unkarille annettusta avoimesta valtakirjasta. Hänen mukaansa Saksan liikekannellepanomääräys (1.8.1914) oli seurausta Venäjän liikekannallepanosta (30.7.1914). Siitä osavastuun kantaa myös Ranska, jonka presidentti Raymond Poincaré oli neuvottelumatkallaan Pietarissa (20.–23.7.1914) kannustanut Venäjää esiintymään tiukkana Itävalta-Unkarin ja Saksan vaatimuksia kohtaan. Iso-Britannia taas asettui pienen horjumisen jälkeen tukemaan Ranskan tiukkaa linjaa heinäkuun kriisissä, koska sille keskeistä oli oman maailmanpoliittisen aseman

säilyttäminen myös kriisin jälkeen. Toisin sanoen kaikki sotaan osallistuneet suurvallat kantavat yhtäläisen osavastuun sen syttymisestä.

Berliinissä käydyissä neuvotteluissa (5.–6.7.1914) taas oli Clarkin mukaan kysymys Itävalta-Unkarin sodasta Serbiaa vastaan, jolle Saksa antoi tukensa, koska ei uskonut Venäjän haaluun laajentaa konfliktia suursodaksi. Saksan intressissä oli sodan rajaaminen Balkanille ja mahdollisen suursodan sytyessä Ison-Britannian pitäminen sen ulkopuolella.

Clarkin esittämästä tulkinnasta voi olla perustellusti eri mieltä. Voi esimerkiksi kysyä, eikö Saksa kuitenkin seisonut heinäkuun kriisin aikana temppelein harjalla. Sen liittolainen Itävalta-Unkari esitti uhkavaatimuksen (23.7.), aloitti liikekannallepanon (26.7.) ja julisti sodan (28.7.) Serbialle, jonka käytös konfliktissa oli tietenkin nykymittapuun mukaan moitittavaa. Saksa olisi voinut niin halutessaan pysäyttää kehityksen, joka vallitsevien liittosuhteiden mukaan väistämättä tulisi johtamaan suursotaan. Eikö Ranskan, Venäjän ja Ison-Britannian käytöstä kriisin aikana voida selittää juuri tästä näkökulmasta: ne yrittivät tiukalla asenteellaan viestittää Sak-

Press 2011; Andreas Rose, *Zwischen Empire und Kontinent. Britische Aussenpolitik vor dem Ersten Weltkrieg*. Des Deutschen Historischen Instituts London 2011; Stefan Schmidt, *Frankreichs Aussenpolitik in der Julikrise 1914. Ein Beitrag zur Geschichte des Ausbruchs des Ersten Weltkrieges*. Oldenbourg 2009.

7. Tässä on keskitytty kirjan vastaanottoon Saksassa, koska siellä kirja on saanut eniten huomiota osakseen. Luonnollisesti kirja on huomioitu myös muissa sotaan osallistuneissa maissa: Ranskassa, Itävallassa, Serbiassa ja Venäjällä. Kiinnostus näissä maissa on ollut kuitenkin Saksaan verrattuna pienempää; ainakin jos asiaa arvioi kirjan myyntilukujen perustella. Toisena täsmennyksenä mainittakoon, että tässä esittelyssä ei ole käsitelty Clarkin kirjan vastaanottoa tieteellisissä aikakauslehdissä.

8. Ensimmäisen maailmansodan tutkimuksesta ja Fischer-kiistasta tarkemmin ks. esim. Seppo Hentilä, *Jaettu Saksa, Jaettu historia. Kylmä historiansota 1945–1990*. SHS 1994, 158–164; Wolfgang J. Mommsen, *Die Urkatastrophe Deutschlands. Der Erste Weltkrieg*. Gebhard. *Handbuch der deutschen Geschichte. Band 17*. Klett-Cotta 2002, 1–21.

salle ja Itävalta-Unkarille, että ne ovat valmiita sotaan.

Lisäksi keskeisiä lähteitä voidaan tulkinta toisin kuin Clark. Edellä puheena olleesta tapaamisesta kertovia lähteitä Clark tulkitsee esimerkiksi siten, että ne tukevat hänen johtopäätöstään, jonka mukaan Saksa antoi ”luvan” Itävalta-Unkarille välittömästi toteutettavaan paikalliseen poliisitoimeen Serbiaa vastaan. Kuitenkin kirjassa mainittuja ja osittain siteerattuja itävaltalaisunkarilaisia lähteitä voidaan lukea myös niin, että niistä ilmenee Saksan jo tuossa vaiheessa ottaneen huomioon suursodan mahdollisuuden.

Eli kysymystä Saksan syyllisyydestä sodan syttymiseen ei ole vielä lopullisesti ratkaistu eikä teesiä Saksan antamasta avoimesta valtakirjasta Itävalta-Unkarille ole lopullisesti kumottu. Toisaalta voi Clarkin tavoin kysyä: mitä merkitystä näillä kysymyksillä enää on?

Uusi historiasota

Clarkin kirja on synnyttänyt Saksassa pienimuotoisen historiasodan. Esimerkiksi vanhemman polven historiantutkijat Heinrich August Winkler ja viime vuonna kuollut Hans-Ulrich Wehler ovat päivälehdissä ilmestyneissä arvosteluissaan kiistäneet Clarkin esittämän tulkinnan Saksan syyllisyydestä ja ovat olleet huolissaan kirjan vaikutuksista saksalaisten käsityksiin lähimenneisyydestään.⁹

Winklerin mukaan Clark ei pysty kirjassaan uskottavasti todistamaan keskeistä väitettä, jonka mukaan Saksa olisi pyrkinyt heinäkuun kriisin aikana vain rajoitettuun sotaan Balkanilla. Väitettä vastaan puhuvat niin Saksan sotilasjohdon kuin valtakunnankanslerin Teobald von Bethmann Hollwegin lausumat tuolta ajalta. Mitään Clarkin konstruoimaa merkittävää ristiriitaa sotilaiden ja siviilien sodan päämäärien välillä ei Winklerin mukaan Saksassa ollut. Näkemyseroista huolimatta kummallakin osapuolella oli tiedossa, että Itävalta-Unkarille annettu lupaus poliittisesta ja sotilaallisesta tuesta piti sisällään suursodan mahdollisuuden. Se että Bethmann

Hollveg uskoi ja toivoi sodan rajoittuvan Balkanille, ei muuta muuksi tätä lähtein dokumentoitua peruskuvia.

Wehlerin mukaan Clarkin tulkinta perustuu eräänlaiseen tutkimukselliseen näköharhaan. Poliittiseen historiaan keskittynyt Clark ei näe keisarikunnan rakenteissa ja jatkumoissa ilmenyttä aggressiivista nationalismia, imperialismia, militarismia sekä sivistys- ja talousporvariston demokratian vastaisuutta. Kaikkia ilmiöitä, jotka Wehlerin mukaan selittävät Saksan poliittisen ja sotilaallisen eliitin valmiutta aggressiiviseen käyttäytymiseen ja ennaltaehkäisevän hyökkäyssodan aloittamiseen. Molemmat ovat myös ilmaisseet huolensa siitä, että Clarkin kirja saattaa vahvistaa Saksassa sekä historian revisionistisia tulkintoja että uudentyyppisiä päivän politiikan tarpeisiin laadittuja tulkintoja menneisyydestä.

Winklerin mukaan kirjan suuri suosio Saksassa selittyy sillä, että vanhempi sivistysporvaristo lukee kirjaa kuin kuuntelisi synninpäästöä, jonka keskeisenä sisältönä ei ole ilmoitus syntien anteeksiannosta, vaan ilmoitus alkuperäisten syytösten perumisesta. Myös Wehlerin näkemyksen mukaan kirjan saama suosio nimenomaan Saksassa kertoo siitä, kuinka syvällä Saksan kansakunnassa on pyrkimys irrottautua syyllisyydestä ensimmäisen maailmansodan syttymiseen.

Molempien historiantutkijoiden huolen ymmärtää. Jos Saksa ei ollut syyllinen ensimmäisen maailmansodan syttymiseen, oliko se syyllinen toisen maailmasodan syttymiseen? Toisin sanoen, pitäisikö myös kansallissocialismin aikaa Saksan historiassa arvioida uudelleen? *Die Zeitin* toimittaja Hans Jensen ei näe asiaa näin. Hänen mukaansa Saksan syyllisyyttä ensimmäisen maailman sodan syttymiseen voidaan tarkastel-

9. Heinrich August Winkler, Und erlöse uns von der Kriegsschuld. *Die Zeit* 32 (2014); Hans-Ulrich Wehler, Literatur zum Gedenkjahr. Beginn einer neuen Epoche der Weltkriegsgeschichte. *Frankfurter Allgemeine* 7.5.2014.

la uudella tavalla. Tämä ei tarkoita sitä, että samalla avattaisiin portit kansallissosialismin revisionistisille tulkinnoille.¹⁰

Winkler viittaa artikkelissaan varoittavana esimerkkinä Domenik Geppertin, Sönke Neitzelin, Cora Stephenin ja Thomas Weberin artikkeliin *Die Welt* -lehdessä.¹¹ Artikkelin kirjoittajat ovat nuoremman polven historiantutkijoita ja toimittajia, jotka arvioivat hyvin myönteiseen sävyyn Clarkin kirjaa ja vetävät sen pohjalta rohkeita historiapolittisia johtopäätöksiä, mikä itessään jo kertoo saksalaisen ja suomalaisen keskustelun eroista. Saksassa ollaan rohkeampia vetämään suoria poliittisia johtopäätöksiä historiantutkimuksen tuloksista.

Artikkelin kirjoittajien mukaan Clarkin kirjan kiistattomana ansiona on se, että sen ilmestymisen jälkeen ei ole enää mahdollista puhua moralisoivasti pelkästään Saksan syyllisyydestä ensimmäisen maailmansodan syyttymiseen. Historiantutkijoiden ja koululaitoksen tietoisesti 1960-luvulta lähtien rakentamasta saksalaisesta syyllisyyden tunnosta päästään näin eroon. Tästä on heidän mielestään kaksi käytännön poliittista seuraamusta. Ensinnäkin Euroopan unionia ei voida enää perustella kahden maailmansodan aiheuttamalla välttämättömyydellä sitoa kansakunnat ja erityisesti Saksa ylikansallisen organisaation alaisuuteen. Ja toiseksi nykyisiä maailmanpolittisia kriisejä ei voi tarkastella ja hallita enää pelkästään moraalilla argumenteilla, vaan niiden ratkaisuun tarvitaan reaaliolittista näkökulmaa, asennetta ja toimintaa. Eli lyhyesti kirjoittajien mukaan: ”Pasifismi ja kansallisvaltioiden voittaminen ei ole ainut mahdollinen johtopäätös maailmansodasta”.

Kirjoittajat eivät ymmärtääkseni haikaile saksalaisen äärioikeiston kannattaman nationalismin perään, vaan peräänkuuluttavat saksalaisille oikeutta suhtautua kansakunnan käsitteeseen samalla tavalla kuin muut Euroopan unionin jäsenvaltiot. Lisäksi he käsittääkseni vaativat Saksalle aktiivisempaa roolia maailmanpolitiikassa, esimerkiksi terrorismin vastaisessa taistelussa.

Mihin jäi työväenliikkeen näkökulma?

Eurooppalaisen ja saksalaisen työväenliikkeen tutkijalle Clarkin tutkimus on pienoinen pettymys. Saksalaisten tai muiden sotaan osallistuneiden maiden sosialidemokraattien tai sosialistien näkemykset sodan syyttymisen syistä puuttuvat kirjasta kokonaan. Saksan sosialidemokraattinen puolue mainitaan kirjassa yhden ainoan kerran. Kohdassa, jossa todetaan Bethmann Hollwegin neuvotelleen (28.7.) Albert Südekumin kanssa siitä, kuinka sosialidemokraatit saataisiin yhteiseen rintamaan mahdollisen sodan syyttyessä. Friedrich Engelsin, August Bebelin, Rosa Luxemburgin tai Ignaz Auerin näkemyksiä tulevasta suursodasta ja Saksan aggressiivisesta ulkopolitiikasta hän ei näytä tuntevan lainkaan.¹²

Rajausta voidaan pitää valitettavana. Sotaa käyvien maiden sosialistien ja sosialidemokraattien näkemysten mukaan ottaminen tarkasteluun olisi laajentanut näkökulmaa. Eurooppalaisen vasemmistososialidemokratian mukaan sotaa käyneiden suurvaltojen talous- ja sivistysporvaristo olivat viime kädessä vastuussa sodan syyttymisestä. Niiden sokea nationalismi ja imperialismi olivat sodan syyttymisen taustalla. Tätä näkökantaa edusti esimerkiksi Rosa Luxemburg kuuluisassa pamfletissaan ”Sosiaalidemokratian kriisi”.¹³ Clark kuitenkin ohittaa tarkastelussaan tällaisen luokka-aspektin ja ylipäättänsä kysymykset, kuka tai ketkä tai mitkä tahot eri maissa olivat vastuussa sodan syyttymisestä. Sodan syyttä hänen mukaansa oli aikakauden poliittinen

10. Jens Jessen, Die Debatte über die Schuld am Ersten Weltkrieg, *Die Zeit* 34 (2014).

11. Domenik Geppert, Sönke Neitzel, Cora Stephan & Thomas Weber, Warum Deutschland nicht allein schuld ist. *Die Welt* 4.1.2014, <http://www.welt.de/1234516387> (1.2.2016).

12. Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen suhteesta isänmaan puolustamiseen ks. esim. Dieter Groh & Peter Brandt, *Vaterlandlose Gesellen*. *Sozialdemokratie und Nation*. C. H. Beck 1992.

13. Rosa Luxemburg, *Sosiaalidemokratian kriisi. Junius-pamfletti*. Suomentanut Matti Wiikari. Otava 1973.

kulttuuri, joka arvosti miehistä kunniaa ja uskoi väkivaltaan ongelmien ratkaisussa.

Clarkin valinnasta seuraa se, että pohdinta sodan syyllisistä jää puolitiehen ja näkymä tuleviin tapahtumiin peittyi. Näin voidaan todeta, vaikka hyväksyisimmekin Clarkin käsityksen, jonka mukaan historiantutkimuksen tehtävänä ei ole syyllisten etsiminen. Jos Saksa ei ollut yksin syyllinen sodan syttymiseen, vaan omalta osaltaan kaikki suurvallat, niin kuka tai ketkä sotaa käyvässä maissa kantavat vastuun noin 10 miljoonan ihmisen kuolemasta. Saksan spartakistien ja Venäjän bolševikkien myöhempää toimintaa on taas mahdotonta ymmärtää, mikäli ei näe sen yhteyttä ensimmäiseen maailmansotaan. Sosialismin rakentaminen Euroopassa oli tullut välttämättömäksi, koska aikaisemmat vallanpitäjät olivat syösseet sen barbariaan. Idealistinen tavoite tunnetusti johti sekä epäsuorasti Saksassa että suoraan Venäjällä uudentyypiseen barbariaan.

Mitä on tulossa?

On mielenkiintoista nähdä, miten Clarkin kirja tulee jatkossa vaikuttamaan ensimmäisen

maailmansodan tutkimukseen. Vahvistuuko siinä perinteisen poliittisen historian asema ja hyväksytäänkö hänen tulkintansa kaikkien syyllisyydestä. Jos hyväksytään, miten se tulee vaikuttamaan saksalaisten käsitykseen omasta menneisyydestä ja sitä kautta myös Saksan asemaan ja harjoittamaan ulkopoliittikkaan.

Entä onko tulossa jatkossa vastaavia Euroopan tai yksittäisten valtioiden historian uudelleen tulkintoja. Esittääkö esimerkiksi Suomessa joku piakkoin tulkinnan Suomen historian lähi-menneytydestä, jonka valossa Paasikivi–Kekkonen-linja näyttäytyy suurena virheenä ja historian yksipuolisena tulkintana, josta tulisi päästä eroon. Tämän historiantulkinnan historiapolitiittinen seuraus olisi luonnollisesti ajatus Suomen liittymisestä Natoon.

Kaikki tämä jää nähtäväksi, mutta Clarkin kirjan Saksassa saama vastaanotto ja sen herättämä keskustelu osoittavat joka tapauksessa sen, että ensimmäinen maailmasota ei ole vielä päättynyt.